

Pòrtic

Joan F. Mira

Papers de la roda del món

Tria i pròleg de Carles Fenollosa

Joan F. Mira

Papers de la roda del món

Tria i pròleg de Carles Fenollosa

Primera edició: gener del 2024

© Joan Francesc Mira, 2024

© Tria, pròleg i cura de l'edició: Carles Fenollosa, 2024

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Pòrtic

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

ISBN: 978-84-9809-557-9

DIPÒSIT LEGAL: B. 20.716-2023

Fotocomposició: Grup62

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.

La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.

A Grup62 agraiem que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

TAULA

Pròleg, per Carles Fenollosa	9
--	---

1. LUXES NECESSARIS

Els llocs de la memòria	27
L'enterrament de Pla	29
Una visita: tristor	33
Sobre el llibre i la doctrina	34
Norma i lectura	37
Beatriu	38
El pa negre, el pa blanc	42
L'art de les lletres	45
La Grande Bibliothèque	46
Paraula de Coromines	49
Literatures, de la Bíblia al <i>Tirant</i> , 1.	51
Literatures, de la Bíblia al <i>Tirant</i> , 2.	54
El futur de la difunta	56
Lletres humanes	59
Les arts i les lletres	60
Llengua, infantesa	63
Urinari	66

2. HISTÒRIES, CULTURES I NACIONS

L'últim parlant	71
Esteve, venecians	72
Un llibre obert	74
Bous al carrer	75
Sarajevo	79
Borja, verins, bordell	81
L'aigua d'Heràclit	85
Islam i modernitat	86
Holandesos: Vermeer	89
Entre les llengües del món	91
Teoria de la identitat	95
Las Casas: l'horror	96
Llegir Heròdot	99
La pena dels rics	101
Europa, Miquel Batllori	104
Filioque	105
Àustria, timbre d'alarma	108
Europa, els turcs	111
Amagar els cabells	113
Immaculada	115
Viure en tal any i en tal segle	118

3. EL MÓN D'AVUI

El familista amoral	123
El país dels immigrants, 1	127
El país dels immigrants, 2	129
El volcà	132
Un despotisme suau	134
Tres plans Marshall	138

TAULA

Un mur a Berlín.	140
No és una crisi.	144
Bausset, l'esquerra, la mort	146
Sobre el món i les nacions, 1	148
Sobre el món i les nacions, 2	150
La dieta dels monjos	153
Els límits d'Europa	155
La confessió	158
Espanya Una	160
Antifranquistes	163
Neu	166
Descolonitzar.	167
El món d'ahir	170
Un imperi seriós	173

ELS LLOCS DE LA MEMÒRIA

Els humans som humans, i no uns animalets com els altres, en primer lloc i per damunt de tot perquè tenim paraula i perquè tenim memòria feta de paraules. Si en el principi era la paraula, *in principio erat verbum*, tal com recorda la primera ratlla de l'evangeli de Joan, aquesta paraula ha de ser preservada si volem preservar també la nostra humanitat. Preservada en la transmissió oral i, si pot ser, preservada com a paraula escrita, en pedra, en fusta, en pergamí o en paper. O qui sap si, d'ara endavant, preservada també dins de màquines prodigiosament ordinadores que tot ho guarden, tot ho classifiquen i tot ens ho poden tornar en cada moment. No és cap recurs ocasional ni cap elogi professional desmesurat afirmar que els conservadors de la paraula escrita, des que l'escriptura es va inventar en uns llocs o en uns altres de la Terra, són i han estat també els preservadors de la memòria comuna dels grups humans que en diem pobles, ciutats, països, o civilitzacions senceres. El document, així, és també i sempre el monument: aquella cosa que ens recorda i que ens preserva per al futur, la que fa que el pas-

sat no s'esborre i desaparega, i amb ell desaparega també tota la història i la memòria. Perquè si no som memòria, no som res. Si el venerable senyor René Descartes haguera estat escriptor en comptes de filòsof, hauria afirmat sense dubte, fundant la literatura moderna: «*Je me souviens, donc je suis*». No ho va escriure, però tant se val: la primera veritat, i potser l'única, que podem afirmar sobre nosaltres mateixos és que existim perquè durem en el temps, i el nostre temps és la memòria, no és el pensament puntual de cada instant. Som un *jo* cadascun de nosaltres perquè som el mateix individu que ahir i que l'any passat, i això ho sabem no per una meditació, per un *cogito*, un «jo pense» només present i puntual, sinó per un record: jo me'n recorde. I si algun dia, per alguna raó que habitualment no serà literària sinó històrica, podem o volem parlar dels qui ens han precedit en el temps (saber qui eren i com eren, saber què van fer i quina vida vivien), ho podrem fer només si rescatem i aprofitem els documents que van deixar, orals o escrits, tallats en pedra o pintats, i sobretot si aprofitem els textos on es preserven els seus fets i paraules, en tauletes d'argila, en pergami, en paper o en paper: la incorporació del passat al present, la transformació de la història en memòria, és quasi inevitablement un treball de pesca en la mar infinita dels arxius.

Que són el lloc privilegiat on es preserven els materials de la memòria escrita, la qual abans de ser memòria és només informació, només un text o una sèrie de xifres, potser només un material en brut. Però en aquest material que l'arxiver guarda, ordena, conserva, aprofita i fa assequible, hi ha la substància que ens permetrà fer durar el present mentre es transforma en passat: que ens permetrà convertir en present compartit, en memòria comuna, allò que rescatem del temps

passat. I permetrà repetir el procés en el futur, quan el nostre present serà passat. Sense l'arxiu, sense una forma o una altra d'arxiu, antic o modern, en prestatges plens de lligalls i de carpetes —o, a partir d'ara, en les entranyes electròniques—, la història no seria possible, o almenys la història tal com l'entendem els fills d'Heròdot i de Tucídides: no una sèrie de mites, no les faules orals, sinó la relació i l'explicació dels fets passats. Que, quasi indefectiblement, han de ser fets escrits, conservats, preservats en aquells llocs de la memòria que en diem arxius. Explicava jo coses com aquestes fa pocs dies, inaugurant unes jornades professionals dels arxivers valencians, i tenia la sensació de no trobar-me entre tècnics de documents i papers, sinó entre persones amb una funció més important: entre professionals que comparteixen amb l'escriptor la condició de conservadors de la memòria.

[*El Temps*, maig 2010]

L'ENTERRAMENT DE PLA

Avui fa trenta anys i quinze dies, pel Sant Jordi del 1981, a l'hora de berenar em trobava a la ciutat de Vic, passejant sota els porxos del Mercadal a recer d'una pluja persistent i fina. Sota els porxos, la gent voltava sense pressa, d'una parada a una altra, comprant llibres i roses. A pesar que, fa trenta anys, la festa no era tan multitudinària com ara, el personal comprava llibres en quantitat notable. Un llibreter conegut i amic em va explicar que, a la seua parada, havien fet ja trenta mil duros de caixa. Trenta mil duros de caixa eren llavors una cosa consistent, seriosa, una cosa im-

portant, que li hauria agradat de dir a Josep Pla, mort, segons vam saber, el matí d'aquell mateix dia de llibres, aniversari també, segons sembla, de Cervantes i de Shakespeare, insigne companyia.

Teníem la intenció, la meua dona i jo, de quedar-nos a passar uns dies al Pirineu més verd, el que va de la Cerdanya cap a la mar, més amunt d'Olot i de Ripoll, atrets, com a meridionals que som de terra eixuta, per aquestes valls antigues i civils, humides, plenes de monestirs, de masos amples i de vaques a pastura; per aquest tros de terra on la més vella espessor dels segles és una cosa que es toca amb les mans, i on no és gens difícil trobar una taula on es menja amb dignitat civilitzada. Però vam decidir de baixar cap a Palafrugell, conduint a poc a poc, aturant-nos de tant en tant, llegint fragments del *Viatge a la Catalunya Vella*, que era la nostra guia particular de viatgers sense pressa. Fruint de cada pàgina alhora que, amb la lectura, retíem el nostre homenatge personal al seu autor, difunt de cos present i pròxim. Jo, pobre de mi, no demanaria més, de vegades, que arribar a escriure un llibre com aquest.

Poc abans de Palafrugell, entrant cap al poblet de Llofriú, vam trobar a l'esquerra el mas que Pla havia fet cèlebre. Un mas amb pallisses, tractor, i un camí d'entrada vorejat de xiprers. La carretera era plena de guàrdies civils que miraven d'ordenar la comitiva fúnebre i el trànsit general. No sé què devien pensar de tot allò els guàrdies civils: supose que, de la presència de dos governadors provincials i d'altres autoritats per a ells no tan clares i notables —com ara les de la Generalitat, encara massa tendra—, devien deduir que el mort havia estat molt important. I per la quantitat de cotxes de la comitiva des del mas fins a la parròquia de Sant Martí de Palafrugell. Travessant el poble, semblava que tothom

havia deixat la feina per omplir les voreres del trajecte fins a la plaça de l'església, i tota la plaça mateixa.

Després, a l'església i a la plaça, hi havia molts senyors i senyores amb aire d'haver vingut de Barcelona, amics o coneguts de l'escriptor, o dels qui llegien *Destino* i després tenien a casa els quaranta volums de l'obra completa. Però sobretot hi havia gent del poble, veïns de l'escriptor o simplement gent que retia homenatge al nom del mort. Inclosos molts dels qui mai no havien llegit, i segurament mai llegien, cap pàgina de Pla. Inclosos andalusos i murcians, que no sé què devien pensar de la importància del mort il·lustre. Però del ram de la ploma, del gremi del difunt, les cares conegudes no eren tantes com els dits d'una mà. Ho puc ben assegurar, i em va ser confirmat pel portador d'una d'aquelles poques cares: tan poques, que era com si la confraria de la lletra s'hagués posat d'acord a fer-hi escandalós acte d'absència. Com una confabulació del silenci o de la indiferència. A mi em va fer una miqueta de pena: no pel mort, a qui allò ja no li feia ni fred ni calent, sinó pels absents tan unànimes en la fredor i en la distància. «El gremi no perdona», que em va dir el mateix col·lega, home no gens sospitós d'afinitats ideològiques amb el de cos present. Devia ser això, per tant: que el gremi no perdona.

A Pla, ja difunt, i qui sap si fent un descans i un cigarret a la porta de l'hipotètic paradís dels agnòstics, tant se li'n devia fotre que el «perdonaren» o no, ja objecte de les últimes absoltes del ritual i entrat definitivament en les florides valls de la llegenda. Ell, en tot cas, havia aconseguit allò que s'havia proposat: morir-se quan tocava i a la seua manera, morir-se al seu mas i no entre màquines d'hospital allargavides, morir-se després d'haver fet desesperar els metges i d'haver passat per última setmana els comptes amb el masover. Les co-

ses importants i positives, la roda que no canvia, i al final el petit cementeri de Llofriu, que és com un corral de parets de pedra, aquell dia tot ple de fang i d'herbes, i passar els segles següents en un nínxol, com un veí de tants, ara ja eternament contemplatiu. Era obvi que l'absència massiva de confreres no era deguda a l'escassa rellevància literària del mort, sinó a una certa part o cara de la biografia política del viu. Era com l'última resposta col·lectiva a un pecat del difunt, com un càstig final o una penitència pòstuma imposada, com una pena de purgatori.

El seu pecat, la seua adhesió transitòria i més aparent que real a l'enemic triomfant, l'havia comés moltíssims anys abans. Un pecat contra l'esperit, imperdonable? No ho sé. Els confreres quasi unànimement absents aquella tarda d'abril no devien pensar, com jo, que *allò* havia quedat ja cobert per quaranta anys de solitud i per una muntanya de desenes de milers de pàgines escrites. Ben escrites. On quedarà, si alguna cosa queda de tots nosaltres en el futur, una visió ja irrepètible de Catalunya, un país sencer preservat amb la matèria de la llengua, i la crònica de més de mig segle d'història d'Europa. Una obra molt més important i positiva que la de qualsevol dels confreres absents. I malgrat tot, estic segur que molts col·legues es devien sentir aquell dia moralment superiors al difunt, que no consideraven digne de la seua presència i companyia en aquell últim trajecte terrenal.

L'abat de Poblet, que semblava un abat molt com cal, va parlar, en l'homilia del funeral, de la vida eterna i d'altres temes i matèries del seu ram. Però sobretot va parlar de literatura. Del difícil art de posar en lletra les coses vistes, una paraula darrere de l'altra. D'aquell art, tan falsament simple, que el difunt havia practicat com cap dels escassos col·legues presents o dels moltíssims absents. Es notava que aquell abat era un

senyor de molta cultura, i que havia llegit amb calma moltes pàgines de l'escriptor difunt. Ja he dit que semblava un abat excel·lent. Com que els convents o monestirs dels escriptors no tenen ni abats ni priors, el mort de cos present no pogué rebre la benedicció final d'algun confrare amb jerarquia suficient. Una pena perquè, llavors, el funeral hauria estat perfecte.

[Avui, maig 2011]

UNA VISITA: TRISTOR

Per un llibre que estic intentant escriure, i que tindrà un component de memòria infantil i adolescent, he fet una visita llarga als llocs on vaig passar la primera part de la vida, a l'extrem sud del terme municipal de València. Fa seixanta anys, era encara com un poble de llauradors, rodejat de camps pulcrament treballats, d'alqueries i de barraques habitades. Era l'horta, però amb tramvia a la porta de casa. I ara no és ni ciutat ni camp, només una destrucció insensata, cases tancades o perdudes, enormes blocs impersonals de pisos, la casa on vaig nàixer convertida en un garatge gris i desolat, l'antiga bellesa perduda. No hi ha barraques vives entre els camps, cosa fins a un cert punt ben natural, però tampoc barraques conservades com a memòria o com a història. I poques alqueries dignes del seu nom i encara actives i habitades. He passejat llargament pel vell Camí Reial i pels antics camins que eixien de la Torre cap a Paiporta o Castellar, pel camí de l'Alqueria d'Alba, pel camí vell de Picassent, i tot era desolació i apagament implacable de la vida d'aquesta horta nostra, en altre temps única i bellíssima. Tot era asfalt de car-

reteres, alqueries tancades o ruïnoses entre enllaços d'autopistes, horribles munts de ferralla de cotxes, magatzems improvisats i dispersos on hi hagué moreres verdes i cases plenes de vida, solars coberts de brutícia, herbassars grocs, tot l'espectacle del desastre que ningú ha volgut evitar. Com si no haguera estat possible evitar-ho, com si la modernitat, el progrés, la indústria i el comerç i tot això hagueren de suposar necessàriament la destrucció d'un dels més esplèndids, singulars i densos paisatges humans que els valencians hem sabut produir com a cosa única i pròpia, i el triomf de la lletjor. Com si tot això no fora una cultura que calia preservar amb tot l'amor, la dedicació, els plans i els diners que hagueren fet falta. Però ja se sap que invertir en cultura vol dir, en primer i quasi únic lloc, fer museus d'art contemporani, planetaris hemisfèrics, aquaris oceànics i altres projectes igualment profunds i sumptuosos. Així és com va, i si no hi estàs d'acord del tot, és que no entens la modernitat.

[*El País*, març 2012]

SOBRE EL LLIBRE I LA DOCTRINA

L'any 1987, quan celebràvem el primer quart de segle de la publicació de *Nosaltres, els valencians*, vam omplir molt de paper —jo també, ací mateix i en altres llocs— explicant què volia, o havia volgut dir, aquell llibre insigne: tal com se'n fan aquest any 2012, primer mig segle del llibre, també llavors es van fer actes, jornades, commemoracions, conferències, i tot el que s'havia de fer. També a la ciutat de Sueca els amics de Fuster van organitzar, lògicament, l'acte comme-

moratiu que calia. Molt amablement, els organitzadors em van convidar a parlar en aquell acte, i una estona abans de l'hora de començar, vaig trucar a la porta de l'autor i homenatjat per mirar si faríem una xarradeta prèvia. El local de l'homenatge o commemoració era a pocs metres de casa de Fuster (el famós portal de Sant Josep 10, on tants han dit després, falsament, que tenien entrada), i per tant no em va estranyar gens trobar-lo en pijama, cosa que era bastant habitual, com sap tothom per haver-ho llegit o vist en fotografies. Però arribà l'hora de començar, jo li vaig preguntar si no es vestia per assistir a l'acte sobre el llibre, i em va dir que no, que no hi pensava acudir, a pesar de figurar la seua presència com a peça forta del programa. Res a fer: no tenia ganes d'homenatges ni de festes. Aquell fet, i molts comentaris que recorde, em fan dubtar si Fuster, en aquest moment, si fora viu, es trobaria a gust en aquesta atmosfera de culte canònic, de textos citats com escriptures sagrades i de record de la seua vida com qui recorda una vida de sant. L'hagiografia o els textos com a dogma no eren el seu gènere literari preferit, excepte per aplicar-hi el sarcasme o la saludable burla, i estic convençut que tampoc no li hauria agradat ser ell mateix objecte d'aquesta pràctica detestable. Una vida de sant és aquella que està plena, per definició, de virtuts heroiques, de fets sempre exemplars i de paraules sempre infal·liblement inspirades. Una cosa, en definitiva, molt avorrida i penosa. Del que estic ben segur és que Fuster, allà pel 1961, no es va avorrir gens ni mica. I els qui més o menys ja pullulàvem en la seua proximitat, tampoc: érem molt joves encara, innocents, i les converses diürnes o nocturnes amb aquell home alt i sec podien ser fascinants. També és cert que llavors Joan Fuster encara no era sant, ni esperava ser canonitzat en algun temps pròxim o remot, sinó que era

un simple mortal extremadament intel·ligent, que llegia moltíssim, pensava, anotava coses, bevia, escrivia, fumava i parlava amb els amics. I que desitjava per al seu poble i país el millor dels futurs possibles.

Llavors (això ho recorde perfectament, i seria una esplèndida «floreta» per una vida exemplar de sant Joan F.), apuntava fets, idees i reflexions, notícies, citacions i tot allò que trobava que podia servir per explicar «qui som» i «per què som com som», i quan tingué la caixa plena de papere-tes, va començar a escriure el llibre necessari. La caixa, si no em falla la memòria visual, era de cartó, com una caixa de sabates, i el llibre (amb l'estímul persistent de l'editor Max Cahner) va ser escrit en alguns mesos i es digué, finalment, *Nosaltres, els valencians*: Fuster mateix, quan l'escrivia, no sabia com s'havia de dir. He de confessar que, gràcies a la gramàtica de Sanchis Guarner i a les arengues de Casp, jo era ja un «patriota valencià» del ram «catalanista» —amb comes-tes o sense— abans de conèixer Fuster. Xavier Casp ens explicava, a Alfons Cucó i a mi, com, després de guanyar la Flor Natural als Jocs Florals de la Llengua Catalana (a Perpinyà, crec), el seu cor s'encenia d'emoció cantant «Els segadors». Per això, el catalanisme de Fuster ja no ens resultava sorprenent, i el llibre, quan el vam llegir després d'haver-lo «vist» escriure, també ens va resultar natural. Ple de descobriments, d'intel·ligència, de notícies, d'hipòtesis i de suggeriments, però *natural*: allò que esperàvem. I ara, molts anys després, també continua semblant-me natural aquell final del pròleg a la segona edició (1964), on Fuster recordava que, si valia la pena haver escrit aquell llibre, era sobretot perquè «Encara quedem valencians, molts valencians, cada dia més, que no volem resignar-nos a perdre la nostra entitat individuada, que no volem deixar d'ésser el poble que som, que no volem

cedir a la dissolució ni a la indiferència». La *indiferència* i la *dissolució*: aquesta era l'amenaça, i l'és ara mateix, potser més gran encara. Davant d'això, que cadascú faça allò que ha de fer. Perquè aquesta és la utilitat de la doctrina, no únicament recordar llibres, o *el llibre*. Ho vaig recordar fa vint-i-cinc anys, i també és veritat vint-i-cinc anys després.

[*El Temps*, octubre 2012]

NORMA I LECTURA

El nostre espai lingüístic és estret i fràgil, i el nostre és un idioma sempre convalescent i delicat. Segurament no podem resistir els sotracs i els estiraments que resisteixen sense massa risc l'espanyol o el francès (l'anglès ho resisteix tot). Nosaltres podem resistir, en la llengua literària, un cert estirament i una certa dispersió en la morfologia i en el vocabulari, però només «fins a un cert punt»: només fins al punt que el lector no senta que llegeix en un idioma que «sona» o és percebut com a distant i estrany. El remei, tal com jo ho veig, no està en la reducció sinó en l'expansió: no en reduir *tota* la llengua literària a una sola de les possibilitats normatives o lèxiques; ni en reduir-la tampoc a les variants pròpies del territori de cada autor. Ara bé, un cert grau d'«estranyesa» és inevitable: no és fàcil que «serveixi» i «galleda» siguin percebuts com a pròxims i propis pels qui diuen «servisca» i «poal»; però coses així, i més fortes i extenses, passen amb altres llengües, i els efectes no són vistos com a dispersió i barrera, sinó com a vitalitat i riquesa. I ací arribem a l'altre sentit de l'«expansió» contra la «reducció»: al camp dels hà-

bits de lectura, i per tant a la circulació dels llibres. La unitat de l'espai literari, d'un espai que és molt més que la llengua, depén del manteniment d'un espai de mercat on siga tan fàcil i tan *normal* trobar i llegir una novel·la, un assaig, un llibre de poemes, publicat a Barcelona o a Vic en variant «catalana», a València o a Alzira en variant «valenciana», o a Mallorca en variant «mallorquina». Sembla elemental, però hi ha alguns signes en direcció contrària: en direcció a desentendre's progressivament de la part de lectors —que és la part de l'espai comú— que no correspon al propi territori. Això ja ha començat a funcionar així de cara sobretot a les lectures escolars, i és un mal senyal: mal senyal si els nois de Girona no llegeixen llibres que parlen de xiquets, i si els xiquets de Gandia no poden llegir contes on apareguen nois. No és qüestió de normes ni de noms, sinó de llibres. No cal, doncs, que patim per les Normes, que són nostres, racionals, i segures: enguany celebrem el primer centenari d'un èxit històric. Val més que patim per la lectura, i pel consum generós de literatura. Perquè és ací on ens juguem —ací, i en l'ús social, i en la política— una part substancial del futur de la llengua. I, per tant, del futur del país.

[*El País*, febrer 2013]

BEATRIU

De tant en tant, almenys de tant en tant, ens hauríem d'aturar una mica en aquest camí aspre i costerut que les informacions quotidianes ens imposen. Oblidar provisionalment l'economia, el futbol i la política, fer un descans,

tornar a les delicadeses de l'ànima, escoltar més música de Bach, imaginar que podem passar una horeta agradable al paradís, i si pot ser al *Paradiso* de Dante. Tornar una estona a la *Comèdia*, que no és simplement una llarguíssima successió de versos bellíssims, un gran poema més o menys esotèric i tancat. En absolut. És certament un «poema sacre», tal com volia el seu autor, però és també una esplèndida narració, un «viatge» per descobrir i ordenar el món i alhora la pròpia vida: com l'*Odissea* d'Homer, com *Don Quijote* de Cervantes, com l'*Ulisses* de Joyce. Sense perdre, però, la sensació d'estar llegint un «Novíssim Testament» il·luminat i profètic, tal com imaginava el seu autor amb plena i orgullosa consciència: una nova i definitiva versió de la «realitat total», de la història humana i de la història divina. I tot això amb el protagonisme, encara més agosarat i més radicalment poètic (i ací la poesia és *póiesis*, creació, i creació radical i perfecta, en una llengua que és al mateix temps creada en tots els seus registres), de la figura incomparable de Beatriu, unió de l'amor i la salvació, de la bellesa i el coneixement, de la mort i la immortalitat. Beatriu és la veritat de Dante, i la seua *diritta via*, el seu saber humà i la seua ciència divina: i una creació literària tan increïble no s'era vista mai, i no se n'ha tornat a veure. Sense Beatriu, l'ansia pel coneixement, com en el darrer viatge d'Ulisses del Cant XXVI de l'*Infern*, només pot conduir a la catàstrofe.

La *Comèdia* de Dante es diu així, «comèdia», precisament perquè és una llarga història que acaba bé, amb un final feliç, i perquè ens transmet una experiència que té valor de veritat per tots els homes. Perquè, llegint Dante, ens adonem de fins a quin punt és modern, i present en la literatura moderna. El seu viatge és també el viatge del Leopold Bloom de Joyce, els seus condemnats són també els condemnats de

Kafka, de Borges o de Sartre. Queda a part Beatriu, i queden els benaventurats: però sembla que en aquest món nostre la felicitat, la salvació, el paradís i la humanitat perfecta, no són ja matèria literària. Una raó més per visitar i revisitar la *Comèdia*: per compartir l'experiència que el món és encara sencer, que podria no ser només infern o només purgatori.

Reposem, doncs, de les misèries de la vida, i acceptem compartir una estona l'enamorament per la figura de Beatriu. És cert, com afirmen els que saben de llibres, que la *Comèdia* continua sent la més extraordinària i misteriosa de totes les obres amb què puga ensopegar un lector ambiciós. És cert que el cinisme, l'agressivitat, l'orgull i l'audàcia de Dante ultrapassen els de qualsevol escriptor, d'abans i de després. I és cert també que ell ho sabia: pareix inconcebible, però ho sabia. I estava convençut, com mai no ho ha estat cap altre autor que no siga el de la Bíblia, que la seua obra era la veritat, tota la veritat, la veritat que té més importància que totes. Allà hi ha tota la història de l'eternitat, la història de la humanitat, la de Dante mateix, que és la que compta, i la de Beatriu, que està per damunt de totes. Això no seria més que especulació doctrinal si no tinguera la potència narrativa i poètica que té. I no seria més que una gran història (a l'altura, això sí, de les històries d'Ulisses, de Hamlet, del Quixot) si Dante no haguera inventat el més fabulós personatge que mai ha passat per la ment i la ploma de cap escriptor: Beatriu, l'enviada de Déu, criatura de Dante que la crea. Una cosa mai no vista tampoc, ni abans ni després.

Tal com vostés deuen recordar, Dante es troba perdut en la selva obscura de la vida, i és Beatriu la que baixa del cel als llimbs a dir-li a Virgili que faça de guia al seu antic enamorat. Però Virgili, quan la veu, ja diu: «Oh dama plena de virtut, per qui / l'espècie humana és més que el contingut /

d'aquell cel que té el cercle més petit!» (Nota: el cel de cercle més petit és el cel lunar, el més baix, el que conté directament la Terra i per tant la humanitat). Li està dient que *per ella* la humanitat és més que humana! O siga, que Beatriu eleva a un nivell més alt la que en podríem dir dignitat ontològica de l'espècie, cosa que és una heretgia inaudita, una blasfèmia: això, segons la doctrina, només pot ser obra de Crist o, en tot cas i per extensió, de la Mare de Déu. Algú podrà pensar, però, que és com una metàfora poètica de l'autor enamorat. Doncs no senyor: és part de la substància mateixa del poema i del fons de tota la història. La cosa és que Dante Alighieri va conèixer una xiqueta de pocs anys, potser nou, la mirava passar, hi va tenir poc tracte —hi ha qui diu que ella ni se'n degué adonar realment, que tenia un poeta enamorat—, i la criatura es va morir encara ben jove. La resta és ja literatura universal, i Borges, recordat per Harold Bloom, podia escriure: «*Infinitamente existió Beatriz para Dante. Dante muy poco, tal vez nada, para Beatriz*».

D'aquest molt poc, doncs, d'aquest potser no res, Dante va crear un personatge infinit. Una dona infinita. Una «dama del cel» que al mateix temps és infinitament desitjable: Dante, quan la torna a trobar, quan la mira, o està a punt de desmaiar-se o gairebé perd els sentits per la potència dels ulls i de la bellesa de la dama. Una dona que ja era més bella que totes quan vivia en la Terra, i que ara creix en bellesa inexpressable a mesura que puja amb l'amic pels cercles celestials. ¿L'enamorada ideal de tota història d'amants impossibles? No senyor. ¿La dama inaferrable, senyora sublim, de tots els trobadors? No senyor. És a dir, tot això, però moltíssim més. Perquè Beatriu és el desig, la bellesa, l'amor, el sentit de la vida, algunes coses més. Però és alhora la doctora més alta, la veritat, la doctrina, la cosmologia, la teoria de la història, la

metafísica i la més elaborada teologia: ¿han vist mai vostés, en la història de la literatura, una jove infinitament desitjable que és alhora el dipòsit de la ciència infinita? ¿Una dona amb uns ulls de bellesa tan fulgurant que quan et mira et deixa estabornit per terra, i que és alhora ella mateixa, ontologia vivent i camí de salvació eterna de l'amant elegit? Jo no he vist mai cap cosa igual, ni semblant, i supose que vostés no l'han vista tampoc. Reposeu, doncs, i penseu en Beatriu.

[*Avui*, març 2013]

EL PA NEGRE, EL PA BLANC

Alguns dels meus companys de l'escola de donya Josefina, escola mixta municipal de pàrvuls i dels graus elementals, tenien les cametes molt primes, les cuixes amb tan poqueta carn que quasi no semblaven cuixes, i els genolls com els nusos llenyosos d'un sarment, i jo tenia cinc o sis anys i sabia o intuïa que aquells xiquets eren molt pobres i que a casa no tenien prou menjar, com a casa de la senyora Virtudes la meua veïna, on molts dies ella i la seua filla Virtudetes menjaven únicament un plat d'arròs bullit, i que de tant en tant li demanava a ma mare que li «deixara» dos ous o mitja viena de pa, a manera de préstec sense retorn possible. Ho sabia també per la manera com aquells xiquets de cuixes primes miraven el meu entrepà de pa blanc amb una barreta de xocolate, encara que el xocolate podia ser d'aquell que en dèiem «de Torrent», que tenia una consistència aspra i sorrenca i un gust claríssim de garrofa, perquè ells només portaven mig panet negre de racionament, fet d'una matèria

pastosa, enganxosa i grisenca, en la qual es podien trobar brins de palla i corfetes de segó, i que es feia una bola en la boca, difícil de mastegar i d'engolir, amb una olor de serradura vella i un sabor semblant al del pinso de les gallines o dels porcs: a casa també compràvem aquells panets humits i racionats, no sé si un per dia i per persona, però els posàvem a remulla amb aigua i llet per donar-los als pollets i a les gallines malaltes. El pa blanc el pastaven a casa entre mare, la criada i la tia Josefina quan vivia amb nosaltres, i per a mi era com una petita festa de perfums quan, a la cuina de dins, començaven a pastar vigorosament la farina en un llibrell de parets robustes cobertes per dins d'una capa de vernís brillant de color groc torrat de caramel, i jo, dret al costat de la taula, mirava com prenia consistència la massa girant a una banda i a l'altra, pastada amb els dits i amb els punys, i sobretot quan li afegien el rent o llevat, una llesca quadrada de matèria semblant a un formatge podrit de color gris fosc, compacta però que es podia desfer i pessigar, amb una aroma intensa i penetrant de fongs i de racó d'herba humida fermentada, matèria que jo aspirava i després sentia vivament sobre la llengua quan me'n posava un pessiguet dins la boca, petit privilegi que m'era permés a condició de no repetir-lo i que el tast fora mínim. L'endemà de matí, després de passar la nit coberta amb un llenç blanc, la massa havia fermentat i crescut com el ventre blanc d'una dona prenyada, la fenyien encara, i amb una fulla rectangular de metall la tallaven a trossos del volum d'un puny que esdevindrien fogasses o barres de pa quan la criada els portara al forn amb una post coberta amb el mateix llenç blanc i tornaren a casa oloroses i cuites, i per a mi va ser sempre un prodigi, un miracle, aquella transformació de la farina blanca en pa cruixent.